

Medeltida kontrescarpmurar i Nordergravar

S:t Göran 1:1

Visby

Gotlands län

L1976:5295 (RAÄ Visby 107:1)

Lst. Dnr. 431-1638-19

Peter d'Agnan

ARKEOLOGI & BYGGNADSVÅRD AB

RAPPORT 2019:3

C.H.A.B -Centrum för Historisk Arkeologi & Byggnadsvård är ett antikvariskt kunskapsföretag i kulturmiljöbranschen verksamt på Gotland.Vi erbjuder produkter och tjänster inom områdena arkeologi och byggnadsvård, privat så som offentligt. Kunderna är kulturmiljöinstitutioner, exploatörer och kvalitetsmedvetna ägare och förvaltare av äldre byggnader.

Styrkan i arbetssättet är kompetens och småskalighet som gör att man kan arbeta nära kunden. Företagsambitionen är att bevara, levandegöra och utveckla vårt kulturarv för framtidens generationer.

© C.H.A.B 2019

CHAB Arkeologi & Byggnadsvård AB

Storgatan 33, 623 50 Hemse

www.chab.se

0498/27 87 79

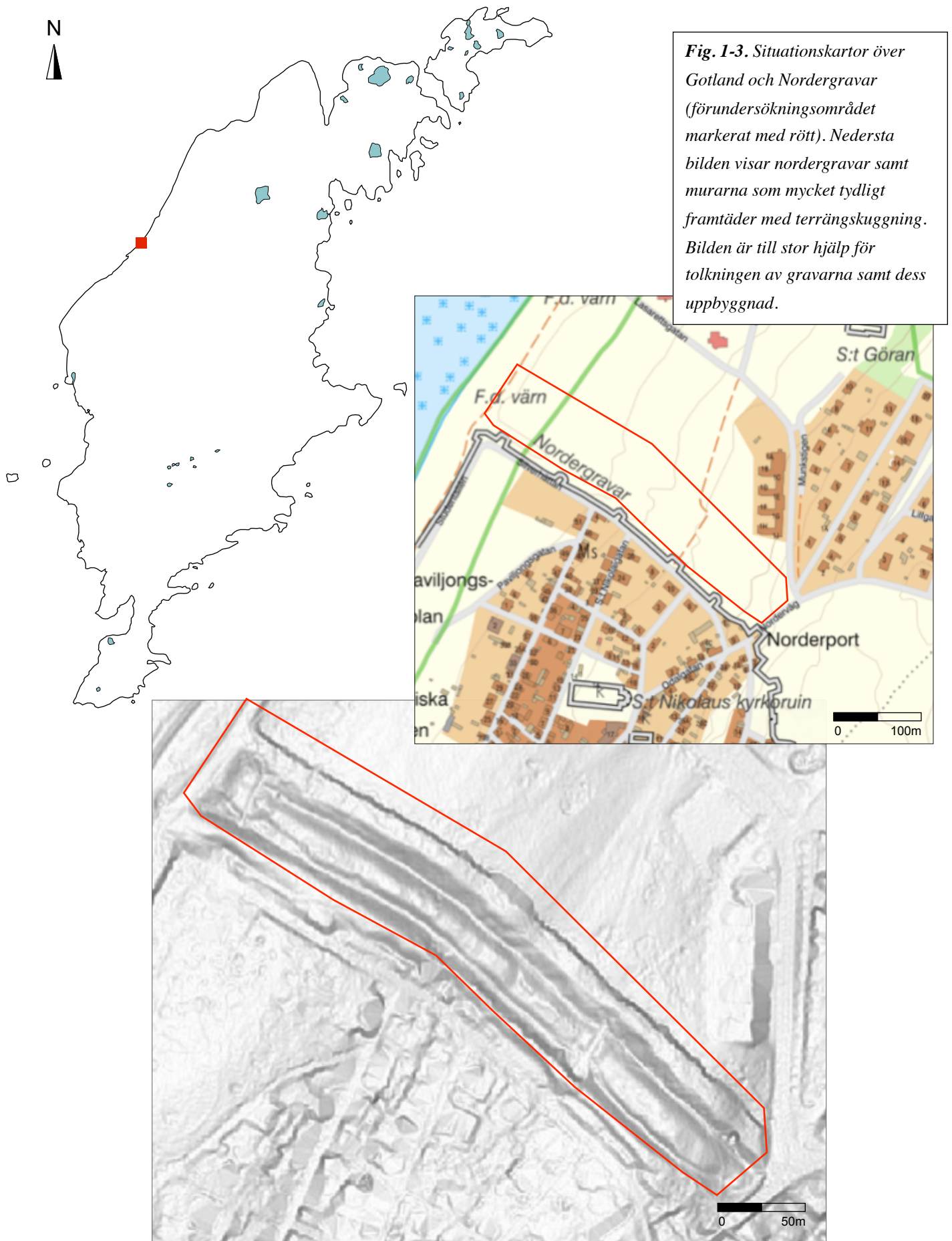
Fotografier och grafik där annat inte anges © C.H.A.B 2019

Omslaget:

Nordergravar med Visby ringmur. Foto åt sydost. I förgrunden den sämst bevarade murresterna i södra muren fotograferade i maj 2019 som stöd till offerten för föreliggande uppdrag. Notera att området precis röjts på växtlighet som sly och buskage. Jämför bilagans bilder.

Innehåll

Sammanfattning	5
Bakgrund	5
Inledning, mål och skyddsstatus	5
Syfte, genomförande och förutsättningar	5
Kort beskrivning, historik och kulturmiljö	6
Statusbedömning & åtgärder	7
Status norra stödmuren	7
Status södra stödmuren	7
Rekommenderade åtgärder norra stödmuren	8
Rekommenderade åtgärder södra stödmuren	8
Källor & uppgifter	12
Anteckningar	13
Bilaga	14

Sammanfattning

Sommaren 2019 utförde CHAB Arkeologi & byggnadsvård AB en antikvarisk förundersökning samt åtgärdsprogram för medeltida stödmurar i Nordergravar, Visby. Efter fältbesiktning med statusbedömning upprättades rekommenderade åtgärder.

För att på ett kostandseffektivt sätt bevara fornlämningen för framtiden, rekommenderades en kombination av röjning, rekonstruktion samt övertäckning. För att hålla växtligheten i schack på sikt föreslogs bete.

Bakgrund

Inledning, mål och skyddsstatus

Länsstyrelsen i Gotlands län uppdrog åt CHAB Arkeologi & byggnadsvård AB att utföra en antikvarisk förundersökning samt åtgärdsförslag rörande kontrescarmurar (stödmurar) i Nordergravar strax utanför Visby ringmurs norra delar. Efter en växtröjningsinsats av markägaren Region Gotland, utfördes tillsyn av Länsstyrelsen som har tillsynsansvar. Bedömning gjordes att murarna var i behov av vissa vårdinsatser.

Länsstyrelsens mål var att säkerställa fornlämningen samt trygga anläggningar och värden.

Ringmuren och området innanför hör till världsarvet Hansestaden Visby. Vallgravarna ingår därmed inte i världsarvet. Däremot är vallgravarna en del av fornlämningen L1976:5295 (stadslager Visby RAÄ 107:1), och skyddas således av Kulturmiljölagen som fornlämning. Utan tillstånd får mark eller anläggningar under jord inte påverkas.

Syfte, genomförande och förutsättningar

Uppdragets syfte var att beskriva murarnas nuvarande skick som kunskapsunderlag samt föreslå åtgärder för vårdinsatser av sådan art att fornlämningen kunde säkerställas för framtiden.

Uppdraget utfördes under augusti månad av fil. Mag. antikvarie Peter d'Agnan, arkeolog och byggnadsantikvarie (certifierad sakkunnig kulturvärden, KUL 2, BFS 2011:15). I samband med uppdraget rådfrågades flera företagare verksamma inom kulturmiljövård, rörande rekonstruktion av historiska murverk för att få olika syn på eventuella åtgärder.

Primärt gick hela sträckan längs Nordergravar och okulärbesiktigades. Platser som bedömdes behöva åtgärder mättes in med GPS och fotodokumenterades (se fig. 6 samt bilaga). På platser där murresterna var raserade sonderades även marken med jordsond för att utröna om stenar fanns under jord. Jordsonden användes också på platser där växtligheten helt täckte marken för att leta efter nedfallen sten. Norra muren benämns med N och södra med S i nummerföljd vid enskilda statusbedömningar enligt bilagan och tabeller (s. 14-15, fig. 6).

Då Länsstyrelsen önskat rapporteringen digitalt i PDF-format är den optimerad för detta ändamål och inte för pappersutskrift. Förutsättningarna vid besiktningstillfället i slutet av augusti var inte optimala för skadebedömning med tanke på årstidens växtlighet. Å andra sidan var det en fördel för bedömningen om det framtida röjningsbehovet.

Kort beskrivning, historik och kulturmiljö

Stödmurarna är kallmurade, det vill säga lagda utan murbruk, och består av ett yttre skal med jordmassor innanför. Högst upp har funnits ett murkrön med stenar åt båda hållen med mindre stenar som fyllning (se bilagans fotodokumentation). Murarnas funktion var ursprungligen en militärstrategisk förstärkning till vallgravarna utanför stadens ringmur som byggdes i flera etapper under 1200-talet.

Nordergravar består av inte mindre än tre vallgravar. Den södra närmast muren samt den norra har stödmurar mot norr. Gravarnas "väggar" förstärks av dessa stödmurar, dels för att möjliggöra högre och brantare byggnation, och dels för att få till skarpare krön och botten för att försvåra forcering av eventuella fiender.

Fram till modern tid har gravarna betats och på äldre kartor framgår tydligt att åkrar gränsade till gravarna både norrut (dagens Strandgärde), samt söderut (stadens norra delar innanför muren).

Vid sekelskiftet 1900 planterades träd runt om i gravarna som därefter växt igen med både träd, sly och buskage som aldrig förr. Visserligen har flertal röjningar i modern tid decimerat den mindre växtligheten, men upplevelsen av en ringmur med grönska framför har utan tvekan ändrat upplevelsen man fick under 700 år när gravarna var betade och kala.

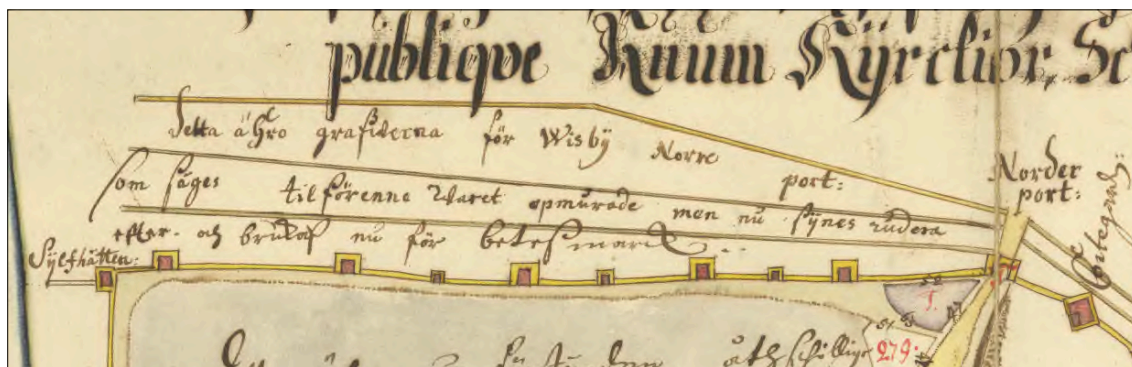

Fig. 4. Del av Matias Schilders klassiska karta över Visby med Nordergravar. Notera särskilt hans tydliga text i gravarna som talar om att stödmurarna redan då var "rudera" år 1697 (Karta akt H88-1:26).

Statusbedömning & åtgärder

Status norra stödmuren

Hela sträckan av den norra stödmuren bedömdes vara i bra skick med minst 2/3 av murens ursprungliga höjd bevarad. På enstaka platser finns till och med murkrönet bevarat med sten på ömse sidor. Mest tydligt framträder detta längst västerut mot strandpromenaden. Längst åt öster är dock ett parti av muren nästan helt raserad ovan mark.

Hela muren är igenväxt med murgröna där den östligaste delarna har mycket kraftiga stammar och mycket påväxt. Åt väster finns ett moderna genombrott i muren för en gångstig från Strandgärdet. Längs hela sträckan finns enstaka nedfallna stenar. Överlag är muren till merparten byggd av stora stenar och förefaller vara byggd i samband med ringmurens sista etapp. Tabellen redovisar dagens skadestatus västerifrån åt öster (se även bilagan).

Status södra stödmuren

Bevarandegraden på den södra muren är betydligt sämre än på den norra. Den är delvis kraftigt raserad, där muren idag endast syns bitvis. Den bäst bevarade delen finns koncentrerad ungefärligt till vallgravens mitt. Huruvida den på det bäst bevarade stället når sin full ursprungliga höjd är okänt. Ursprungligt murkrön verkar inte finns kvar och man får intrycket av att muren från början varit något högre. Möjligen är det översta partiet rekonstruerat i

Fig. 5. Vykort från 1900-talets mitt, visandes betande får i Nordergravar. Mindre sly och buskage avlövas effektivt av fåren som är en naturlig och trevlig landskapsvårdare. Framförallt får plantorna aldrig fästa vid fårbete.

samband med 1900-talets rekonstruktion av den gotiska valvbro som finns på samma plats (se bilaga s. 15).

Den södra muren är byggd med mindre stenar och verkar höra till ringmurens äldsta byggnadsskede i stil och form. Tabellen redovisar dagens skadestatus österifrån åt väster (se fig. 6 samt bilaga s. 14-15).

Rekommenderade åtgärder norra stödmuren

Norra murens övertäckning av klätterväxten murgröna är överlag inte direkt skadlig för fornlämningen, förutom i dess östligaste delar där kraftiga stammar och rötter riskerar att tränga undan och spränga mindre stenar på sikt. Primärt rekommenderas att den grövsta växtligheten avlägsnas genom röjning. Ekoplugg bör borraras in i stammar som går för djupt in i murverket för att avlägsnas.

Sekundärt föreslås att även den heltäckande lättare slöjan av murgröna avlägsnas bitvis genom röjning. Detta för att öka upplevelsevärdena av norra muren som idag knappt är synlig.

Stenar som fallit ned från muren bör läggas tillbaka och säkras med småsten och flis för att inte falla ned igen. Även stenar som är instabila och rubbats ur sitt läge på krönet bör fixeras på detta sätt för att inte riskera falla ned och skada människor och djur. Fattas sten som fallit ned från muren bör den kompletteras med likvärdig sten. Flera stenar som fallit ned från murkrönet är mycket stora och kräver maskinlyft. För att inte skada muren med maskinens vikt (tryckkraft) får den inte stå ovanpå eller för nära muren.

Rekommenderade åtgärder södra stödmuren

Den södra murens kondition är något svårare att bemästra för ett långsiktigt bevarande ur antikvarisk synvinkel. Det finns mycket instabila delar och området används av allmänheten. Framförallt sliter evenemanget Medeltidsveckan mycket på fornlämningen genom att människor klättrar på dem instabila resterna. Här föreslås en kombination av röjning, rekonstruktion samt övertäckning.

Då den föregående röjningen uppenbarligen hjälpt föga med mycket snabb återväxt, föreslås som första insats ekoplugg i stammar och rötter längs hela södra murens sträckning. Stenarna som ramlat ner längs muren återbördas enligt tabell (fig. 6) och bilaga.

Murpartier som är mycket instabila föreslås plockas ner till någorlunda stabil mur samt rekonstrueras. Det översta lagret bör bestå av större stenflis som murkrön för att stabilisera toppen. Dem bör vara av en typ som särskiljer sig från nuvarande mur för att markera rekonstruktion. För att dem skall ligga kvar och tåla belastning av människor föreslås att dem på två korta sträckor (se fig. 6), muras fast med ett naturligt hydrauliskt kalkbruk av hårdheten 3-4. Även instabila murändar föreslås muras samt fogas på samma sätt. Maskin bör inte användas vid arbetena på södra muren då den är för instabil.

De mest raserade delarna (se tabell fig. 6 samt bilaga), föreslås täckas helt med ett cirka 0,2m tjockt gruslager. Gruset bör vara av grövre och kantigare karaktär, med en ungefärlig inblandning av 1/3 jord för att skydda fornlämningen på ett ekonomiskt och långsiktigt sätt. Tanken är att lagret kommer växa över med grässvål och stabilisera slänten. Någon form av enklare handräcke längs en kort sträcka vid stigen på krönet av vallgraven, kan även tänkas förhindra människor från att vilja gå ned den vägen.

För att motverka igenväxning och etablering av plantor samt öka upplevelsevärdena av vallgravarna, föreslås att de på sikt betas. Lämpligast är får, som inte gör åverkan på konstruktioner men effektivt avlövar det mesta, även i eländig ojämn terräng, samt sluttningar. Det som blir kvar efter betesperioden kan därefter enkelt, men framförallt kostnadseffektivt röjas.

Inom hela vallområdet kan förmodas förekomma kulturlager eller lösfynd. Här finns både rester efter olika aktiviteter, tex. byggnadsfasen, men framförallt kan det finnas dumpmassor och sopor från stadens olika skeden. I samband med besiktningen för uppdraget noterades flertal lösfynd liggandes ytligt i gruset i form av handsmidda spikar och nitar, handslagna tegelpannor av medeltida karaktär, samt fragment av inhemskt svartgods från tidig medeltid.

Vid åtgärder på den södra muren, rekommenderas därför att arkeolog medverkar för att dokumentera murens rekonstruktion före nedplockning, samt tillvarata eventuella fynd i samband med arbetena. All lös jord som berörs bör sällas och gås igenom med metalldetektor. Den arkeologiska medverkan kan motiveras genom att vi har ringa kunskap om vallgravarna samt dess byggnadsskeden.

Fig. 6. Status- och åtgärdstabell. Se bilaga för flygfoto med nummerhänvisningar samt fotodokumentation.

#	Status	Åtgärd	Position
N1	Murens västra avslut har fallit ut med sten från både mur och krön.	Utfallna stenar återbördas. Murkrönet röjes lätt från murgröna för att synliggöras.	N6394237 E696743
N2	Vid murens genombrott av gångstig har murstenar flyttats ut från sin position och krönstenar har fallit ned.	Stenar ur läge återställs och nedfallna stenar återbördas.	N6394218 E696775
N3	Murkrönet instabilt med lösa stenar. Mycket murgröna.	Instabila lösa stenar återställs och fixeras med småsten. Murgrönan röjes.	N6394193 E696802
N4	Nedfallna stenar från murkrön.	Nedfallna stenar från murkrön återställs.	N6394191 E696825
N5	Grov murgröna, nedfallna stenar från murkrön.	Rensas från murgröna. Nedfallen sten återbördas.	N6394185 E696827
N6	Hål i murkrön, stenar fattas.	Hålet i murkrönet ersätts med sten av liknande karaktär.	N6394122 E696923
N7	Mycket stor sten nedfallen från murkrön.	Nedfallen sten återställs med maskin. Maskinen får ej stå på murkrönet.	N6394081 E696958
N8	Nedfallna stenar.	Nedfallna stenar återställs.	N6394058 E696958

#	Status	Åtgärd	Position
N9	Mycket kraftig igenväxt av murgröna med grova stammar som skadar murens konstruktion. Muren syns inte.	Murgrönan röjes helt. Ekoplugg i stammar som ej går att avlägsna säkert.	N6394054 E696966
N10	Raserad mur.	Ingen åtgärd.	N6394025 E697013
N11	Nedraserade stenar från murverk. Mycket sly.	Nedraserade stenar återställs. Kraftigare sly röjes.	N6394022 E697018
N12	Nedraserade stenar. Mycket sly.	Nedraserade stenar återställs. Kraftigare sly röjes.	N6394021 E697018
N13	Utrasade jordmassor från instabilt murliv med stora stenar.	Ingen åtgärd.	N6394016 E697024
S1	Nedfallen sten från murkrön.	Nedfallna stenar återföres. Lättare slyröjning. Om möjligt ekoplugg i stammar.	N6394059 E696901
S2	Nedfallen sten från murkrön. Igenväxt med slyskott.	Nedfallna stenar återföres. Lättare slyröjning. Om möjligt ekoplugg i stammar.	N6394063 E696886
S3	Nedfallna stenar från murkrön. Igenväxt med slyskott.	Lättare slyröjning. Om möjligt ekoplugg i stammar. Nedfallna stenar återföres.	N6394080 E696874
S4	Nedfallen sten. Sly.	Lättare slyröjning. Om möjligt ekoplugg i stammar. Nedfallna stenar återföres.	N6394079 E696875
S5	Instabil mur och nedfallen sten. Mycket slyskott.	Mycket slyskott. Lättare slyröjning. Om möjligt ekoplugg i stammar. Nedfallna stenar återföres. Lösa stenar i murslut och överta lagren plockas ner, rekonstrueras och muras fast med NHL. Övertäckes runt om murrester västerut. Kvarvarande mur stabiliseras med inkilning av småsten. Bedömning med detaljhänvisning för arbete bör göras i samråd med antikvarie på plats.	N6394095 E696865

#	Status	Åtgärd	Position
S6	Murrester, kraftig igenväxt med slyskott. Mycket instabil.	Lättare slyröjning. Om möjligt ekoplugg i stammar. Lösa stenar lägges tillbaka där möjligt. Partiet övertäckes helt. Bedömning med detaljhänvisning för arbete bör göras i samråd med antikvarie på plats.	N6394101 E696861
S7	Instabil raserad murände.	Lättare slyröjning. Om möjligt ekoplugg i stammar. Kvarvarande mur stabiliseras med inkilning av småsten. Toppstenar muras fast med NHL vid behov. Murresterna övertäckes ovanför samt västerut. Bedömning med detaljhänvisning för arbete bör göras i samråd med antikvarie på plats.	N6394111 E696848
S8	Mycket kraftigt raserad murrest. Slyskott.	Lättare slyröjning. Om möjligt ekoplugg i stammar. Lösa stenar återlägges och kilasfast med småsten. Övertäckes helt.	N6394113 E696842
S9	Mycket kraftigt raserad murrest. Slyskott.	Lättare slyröjning. Om möjligt ekoplugg i stammar. Lösa stenar återlägges och kilas fast med småsten. Övertäckes ovanför och runtom murrest. Bedömning med detaljhänvisning för arbete bör göras i samråd med antikvarie på plats.	N6394117 E696836
S10	Rester efter mur markerade med enstaka stenar i markytan.	Ingen direkt åtgärd. Bete på sikt.	N6394131 E696813
S11	Inga synliga rester efter mur i markytan.	Ingen direkt åtgärd. Bete på sikt.	N6394160 E696760

Källor & uppgifter

Källor

Selin, E. 2010. *Visby vallgravar. Kulturhistorisk dokumentation*. Gotlands Museum.

Region Gotland. 2010. Skötselplan. Visby vallgravar (www.gotland.se/50896).

Arkiv

Lantmäterimyndighetens kartarkiv.

Fornsök, Riksantikvarieämbetet

Tekniska och administrativa uppgifter

C.H.A.B:s projektnr:	2019:3
Län/kommun:	Gotland
Socken/stad:	Visby
Fastighet:	S:t Göran 1:1
Koordinatsystem bilaga:	SWEREF 99 TM
Noggrannhet GPS:	+/- 5m
Typ av uppdrag:	Förundersökning samt åtgärdsprogram
Ansvarig:	Peter d'Agnan
Beställare:	Länsstyrelsen i Gotlands län
Anledning till uppdraget:	Tillsyn
Typ av objekt:	Stödmurar i vallgravar
Byggnadsår:	högmedeltid
Skydd:	KML
Konstruktion:	Kallmur
Utförandetid:	augusti 2019
Sista revidering:	2019-08-31

